

Prenošenje akcenta prizrensko-timočkog dijalekta na teritoriji Lebana u čitanom tekstu pod uticajem pripadnosti teksta različitim sferama komunikacije i generacijskih razlika

---

U prizrensko-timočkom dijalektu, za razliku od novoštokavskih, zadržano je staro mesto akcenta, odnosno nije došlo do metatonijskog prenošenja akcenta u XV veku. Međutim, primećeno je da u poslednje vreme standardni jezik sve više prodira na prizrensko-timočko dijalekatsko područje. Pretpostavljeno je da pripadnost tekstova različitim sferama komunikacije (javnoj i privatnoj) i generacijske razlike utiču na izraženost tendencije približavanja dijalekatskog koda standardu. Dobijeni rezultati, na uzorku od po 7 ispitanika iz dve starosne generacije i odabranim tekstovima, pokazali su da pripadnost tekstova privatnoj odnosno javnoj komunikaciji ne utiče na različito čitanje istih reči, ali da postoji marginalno značajna razlika u pogledu uzrasta, tj. da mlađa grupa ispitanika pokazuje veće tendencije ka prilagođavanju mesta akcenta standardnoj normi. To što nema značajne razlike u čitanju tekstova javne i privatne komunikacije, može se objasniti samim procesom čitanja teksta, svešću o snimanju i samom strukturom teksta privatne komunikacije. Mlađa grupa je ispoljila veće tendencije ka prilagođavanju standardnom mestu akcenta u odnosu na stariju, što je, verovatno, posledica uticaja škole i sredstava masovne informacije.

Uvod

Govor Lebana pripada govoru jablaničkog kraja, koji predstavlja deo južnomoravskog govora (Žugić 2005). Prema savremenoj dijalektološkoj literaturi, govor ovog kraja pripada prizrensko-timočkom dijalektu (Peco 1991). Pavle Ivić (2001) je govor ovog kraja svrstao u prizrensko-južnomoravski dijalekat.

Akcentat u prizrensko-timočkoj dijalekatskoj zoni je ekspiratoran. To znači da se jedan slog po jačini ističe među ostalima, ali nema systemske razlike u kvalitetu i kvantitetu (Belić 1999).

Četvoroakcenatskom sistemu, koji danas postoji u književnom jeziku, prethodio je dvoakcenatski sistem (dva silazna akcenta). Proces pomeranja akcenta za jedan slog ka početku reči i stvaranja uzlazne intonacije, u toku

---

*Stefan Milosavljević
(1993), Lebane, 8.
novembar 31, učenik 3.
razreda Gimnazije u
Lebanu*

MENTORI:

*Vanja Miljković, student
Filološkog fakulteta
Univerziteta u Beogradu*

*MA Dušica Božović,
Filološki fakultet
Univerziteta u Beogradu*

istorijskog razvoja, (tj. proces metatonije), kako navodi A. Peco (1991), nije bio ni teritorijalno ni hronološki uslovljen, pa čak ni opšteštokavski. Naime, smatra se da je do prenošenja akcenata najpre došlo u Hercegovini. Proces prenošenja akcenata započeo je u XV veku (Peco prema Belić 1991). A. Belić (1999) navodi da je akcenat u dijalektima istočne i južne Srbije zadržao staro mesto akcenta i da nema pomeranja akcenta ka početku reči (kao u novoštokavskim govorima). Mesto ovog akcenta je kao u čakavskom dijalektu i ruskom jeziku i dobija se ako se novi akcenti (kratkouzlazni i dugouzlazni) pomaknu za jedan slog prema kraju reči. Silazni (stari) akcenti u standardnom jeziku imaju isto mesto akcenta i u prizrensko-južnomoravskom dijalektu. Međutim, primećeno je da se na području Lebane staro mesto akcenta u nekim slučajevima gubi pod uticajem standardnog jezika i da dolazi do pomeranja akcenta ka početku reči, naročito kod mlađih govornika. Kako navodi A. Peco (1991), i u prizrensko-timočkoj govornoj zoni došlo je do prodiranja književnog akcenta, a naročito kod mlađih generacija, pod uticajem škole i sredstava masovne informacije. U ovom radu ispituje se promena mesta akcenta u govoru jablaničkog kraja u zavisnosti od više faktora.

D. Škiljan (1998) o distinkciji između javne i privatne komunikacije govori imajući u vidu sve elemente Jakobsonovog komunikacijskog modela (pošiljalac, primalac, kod, kanal, poruka i referencijalni kontekst). Pri tome, kod, poruka, kanal i referencijalni kontekst imaju veoma važnu ulogu, ali nisu dovoljni da jasno istaknu distinkciju između privatne i javne komunikacije. Presudnu ulogu imaju pošiljalac i primalac poruke, pri čemu su posebno bitni pojmovi statusa i uloge pošiljaoca. Pri tome, status osobe definisan je kao „skup svih ponašanja prema njoj što ih ona može s pravom očekivati od drugih osoba”, a uloga osobe kao „skup svih ponašanja što ih druge osobe s pravom očekuju od nje”. Drugim rečima, tekst pripada javnoj komunikaciji ako status i uloga pošiljaoca pripadaju sferi javne komunikacije, a, pritom, prateći elementi mogu biti i odabrani kodovi, forme i sadržaji poruka i komunikacijski kanali (Škiljan 1998).

M. Radovanović (2003) prebacivanje s jednog jezičkog varijeteta (bilo da je to subjezički, stilski, dijalekatski, varijantni sociolekatski i dr.) na drugi definiše kao promenu kôda (eng. code-switching). Pri tome, ta promena varijeteta je adekvatna novoj komunikativnoj situaciji.

Pretpostavljeno je da pripadnost tekstova različitim sferama komunikacije (javnoj i privatnoj) utiče na mesto akcenta u govoru Lebane i najbliže okoline – tj. da će prilikom čitanja teksta javne komunikacije biti izraženija tendencija ka prenošenju akcenta ka početku reči. Takođe, očekivalo se da će različite generacije pokazati izvesnu razliku prilikom čitanja ovih tekstova – tako što će mlađi ispitanici biti više skloni da prenesu akcenat ka početku reči u odnosu na starije.

Cilj ovog istraživanja je ispitati da li se pripadnost tekstova različitim sferama komunikacije i generacijska razlika odražavaju na čitanje istih reči u dva teksta (koji pripadaju različitim diskursima) i utvrditi kako interakcija pripadnosti tekstova različitim sferama komunikacije i generacijske razlike utiče na prilagođavanje mesta akcenta standardnom jeziku u govoru Lebana.

Materijal i metode

Materijal za ovo istraživanje predstavlja materijal dobijen transkripcijom dva teksta, koja pripadaju javnoj i privatnoj komunikaciji, a koje su čitali informatori dvaju starosnih doba.

Tekst javne komunikacije predstavlja imitaciju novinskog članka. Napisan je tako da čitalac prepozna da je u pitanju tekst iz oblasti medija, što znači da pošiljalac (novinar) ima javni status odnosno ulogu. U njemu nema nikakvih odstupanja u odnosu na standardni (književni) jezik. Odbran je sadržaj koji je u vreme prikupljanja materijala bio veoma aktuelan u srpskim medijima, te stoga informatorima lako prepoznatljiv kao tekst javne komunikacije.

Tekst privatne komunikacije konstruisan je tako da sadrži određene reči (u istom obliku) koje se nalaze i u tekstu javne komunikacije. U njemu je opisan jedan događaj iz svakodnevnog života, i nije moguće precizno odrediti status i ulogu pošiljaoca, ali je njegovo svrstavanje u žanr privatne komunikacije obeleženo nekim dijalekatskim i supstandardnim svojstvima, kao što su izostavljanje foneme /h/ tamo gde bi ona trebalo da stoji (*pomisli' m. pomislih, bi' m. bih* itd.), sažimanje grupe -ao u -o (*ko m. kao, pobego, reko, mogo m. pobegao, rekao, mogao* itd.) ili nestandardni nastavak za vokativ muškog imena (*Nikolo m. Nikola* itd.), kao i skraćivanje pojedinih reči (*al' umesto ali*).

Tekstovi sadrže po 51 zajedničku reč u istom obliku. Većina tih reči u standardnom jeziku ima uzlazni akcentat, ali su uključene i neke reči sa kratkosilaznim akcentom za koje je uočeno da se u Lebanu izgovaraju sa pomerenim mestom akcenta ka kraju reči (npr., za standardno *mũčēnje*, u govoru Lebana je *mučēnje*). Tekstovi su približno iste dužine i dati su u prilogu rada.

Istraživanje je obuhvatilo četrnaestoro informatora sa teritorije Lebana, podeljenih u dve starosne grupe: mlađu, koju čine sedmoro informatora od 18 do 20 godina, i stariju, koju čine sedmoro informatora od 44 do 48 godina. Birani su informatori koji su rođeni u Lebanu ili najbližoj okolini i tu proveli ceo život. Obe grupe informatora su čitale oba teksta, ali u razmaku od nekoliko dana, kako ne bi došlo do uticaja jednog teksta na drugi, s obzirom da sadrže neke iste reči. Informatori su bili upoznati sa tim da će biti snimani. Pred početak snimanja, informatorima je tekst

dat da ga pročitaju u sebi, kako bi se upoznali sa njegovom formom i sadržajem. Informatorima je rečeno da se istražuje prepričavanje teksta, tj. pamćenje bitnih informacija, da bi se njihova pažnja što više odvrtila od akcenata. Snimanje je izvršeno u julu 2011.

Nakon snimanja, tekstovi su transkribovani. Deo materijala u kome su informatori prepričavali tekstove nije korišćen u analizi.

Dobijeni podaci statistički su obrađeni u programu SPSS.

Analiza i diskusija

Prilikom analize, zajedničke reči iz dva teksta su podeljene u dve osnovne grupe: prva je obuhvatila reči koje su izgovorene (pročitane) sa dijalekatskim mestom akcenta, a druga grupa je obuhvatila reči kod kojih je došlo do odstupanja u odnosu na dijalekatsko mesto akcenta, bez obzira na to da li se to mesto akcenta poklapa sa standardnim ili ne. Treba naglasiti da se pod dijalekatskim mestom akcenta u ovom radu podrazumeva mesto akcenta karakteristično za govor Lebana, bez obzira na to kakvo je staro mesto akcenta. Tako, u reči *pokajao*, staro mesto akcenta je na drugom slogu, odakle je, metatonijom, preneseno na prvi slog. Međutim, u ovom radu, dijalekatskim mestom akcenta smatran je preposlednji slog, a prenošenje akcenta na slog ispred smatrano je prilagođavanjem standardnom mestu akcenta. O ovakvoj generalizaciji mesta akcenta i kod reči koje imaju stari (silazni) akcent govori i A. Belić (1999).

Analiza podataka, na ovom uzorku i ovako odabranim tekstovima, pokazala je da pripadnost teksta javnoj, odnosno privatnoj komunikaciji ne utiče na razlike u mestu akcenta prilikom čitanja tekstova ($F(1, 12) = 0.13$, $p > 0.05$). U oba teksta došlo je do prilagođavanja standardnom mestu akcenta. Takođe, pokazalo se da ne postoji interakcija pripadnosti tekstova različitim sferama komunikacije i uzrasta ($F(1, 12) = 0$, $p > 0.05$). Međutim, analiza pokazuje da postoji marginalno značajna razlika u pogledu uzrasta ($F(1, 12) = 4.5$, $p = 0.055$), odnosno da mlađi ispitanici pokazuju veću tendenciju ka prenošenju akcenta. Treba imati u vidu da se, uzimajući u obzir ovaj uzorak i odabir tekstova, ovi zaključci ne mogu generalizovati na celo govorno područje okoline Lebana bez prethodno izvršenih dodatnih istraživanja.

U analizu su uključene sve one reči u kojima se mesto akcenta razlikuje u ovom dijalektu i standardu. Takođe, reči za koje je bilo teško proceniti da li su izgovorene kao dve reči ili jedna reč, reči koje su ispitanici pročitali drugačije nego što je u tekstu napisano smatrane su irelevantnim i nisu korišćene pri analizi. Reči iz teksta privatne komunikacije kod kojih je namerno došlo do odstupanja od pojedinih normi književnog jezika nisu analizirane, budući da su one korišćene samo da bi se tekst učinio neformalnim.

Da su informatori menjali dijalekatski kod standardnim samo dok su čitali tekst javne komunikacije, to bi se moglo smatrati prilagođavanjem medijskom tekstu, odnosno moglo bi se pretpostaviti da pod uticajem medija prilagođavaju svoj govor standardnom. Međutim, pošto su dijalekatski govor zamenjivali standardnim i pri čitanju teksta privatne komunikacije, pri tumačenju treba uzeti u obzir različite faktore.

Sam proces čitanja teksta. Čitanje tekstova, za razliku od spontanog govora, često i nesvesno dovodi do prilagođavanja standardnom jeziku, jer je i na dijalekatskom području sva literatura (ne računajući dijalekatsku) na standardnom jeziku, pa je čitanje, u svesti ljudi, na neki način povezano sa književnim jezikom.

Struktura teksta privatne komunikacije. Treba imati u vidu da je tekst privatne komunikacije, uprkos odstupanju od fonetske i morfološke norme u pojedinim slučajevima, pisan u skladu sa normom književnog jezika. Prema tome, u njemu nema uprošćavanja padežnog sistema na dva padeža, kako se u literaturi navodi za ovaj dijalekat (Stanojčić i Popović 2008). I u govoru Lebana se, najčešće, upotrebljava ovaj uprošćeni sistem – osim nezavisnih padeža (nominativa i vokativa), koristi se opšti padež – akuzativ, tj. različite predložko-padežne konstrukcije sa ovim padežom. U takvoj situaciji, povećava se verovatnoća da će doći do pomeranja mesta akcenta sa dijalekatskog na standardno.

Svest o snimanju. Ispitanici, verovatno, ne smatraju dijalekatski govor adekvatnim za formalne situacije, a snimanje njihovog govora (čitanja) za njih predstavlja jedan vid formalne situacije. Razlog za ovakav stav može biti predstava o tome da je dijalekat manje cenjen od standardnog jezika. Većina ljudi standardni (književni) jezik smatra društveno poželjnim, dok se dijalekat uglavnom percipira kao manje vredan; povezuje se sa neobrazovanošću i nepismenošću (Bugarski 2008). Prilikom prikupljanja materijala, pojedini informatori su postavljali pitanja ko će sve slušati materijal i da li je istraživanje anonimno. Naime, neki od njih su pristali da sarađuju samo kad im je potvrđeno da je istraživanje anonimno i da se njihovo ime neće nigde pominjati. Osim toga, primećeno je da su pojedini informatori, kada im je tekst dat da ga pročitaju, poluglasno čitali reči dijalekatskim govorom, a kad je počelo snimanje, te iste reči pročitali su sa standardnim mestom akcenta. Ovo je dokaz da se dijalekatski govor ne smatra prikladnim u ovakvim situacijama.

Rezultati koji pokazuju da postoji marginalno značajna razlika u pogledu uzrasta takođe su dosta diskutabilni, imajući u vidu da je uzorak prilično mali. Stariju grupu ispitanika čine informatori starosti od 44 do 48 godina – dakle ispitanici koji su, takođe, kako u detinjstvu, tako i sada, bili izloženi uticaju standardnog (književnog) jezika putem škole i medija. Zato je teško odgovoriti na pitanje zašto postoji pokazana razlika (i da li

postoji, ako bi istraživanje bilo sprovedeno na nekom većem uzorku). Ipak, uzimajući u obzir da su mlađi ispitanici (18 do 20 godina) u vreme prikupljanja materijala bili srednjoškolci, moglo bi se očekivati da se od njih, zbog potreba škole, u datom sinhronijskom trenutku, više očekuje da se prilagode standardu u odnosu na stariju grupu, čije je vreme školovanja davno prošlo. Pošto niko od starijih ispitanika nije zaposlen (o tome se vodilo računa prilikom prikupljanja građe) u instituciji prosvete i/ili kulture, a imajući u vidu govorno područje kome pripadaju, od njih se ne očekuje da se pridržavaju pravila standardnog srpskog jezika.

Prilikom analize uočeno je da je jedan ispitanik, nakon što je reč *prodavao* pročitao u skladu sa dijalektom (dakle, sa akcentom na trećem slogu), odmah ponovio reč izgovorivši je sa mestom akcenta kao u standardu (dakle, sa akcentom na drugom slogu). Ovaj primer pokazuje tendenciju ispitanika da dijalekatski akcenat zamenjuju standardnim.

Slična tendencija uočava se i kada ispitanik u istom tekstu čita na različite načine istu reč. Leksema koja je najviše puta upotrebljena, *petarda*, pokazala je i najveću varijabilnost u ovom smislu. Ova leksema upotrebljena je u tekstu privatne komunikacije 8 puta, i to u različitim oblicima (akuzativ i genitiv jednine i množine). Međutim, pošto je mesto akcenta kod svih upotrebljenih oblika isto, pri analizi je uzeta kao jedna reč. Rezultati su gotovo identični – 55 puta (od toga 33 puta kod starijih, a 22 puta kod mlađih) reč je pročitana sa dijalekatskim mestom akcenta, a 56 puta sa standardnim mestom akcenta. Pri tome, 5 od 7 mlađih ispitanika i 3 od 7 starijih ispitanika je makar jednom u toku teksta pročitao ovu leksemu sa standardnim mestom akcenta. Osim ove lekseme, bilo je i drugih reči koje su informatori čitali različito u istom tekstu – npr. *mladića* (sa mestom akcenta na drugom slogu i sa hiperkorektnim prenošenjem na prvi slog), zatim *istakao* (sa mestom akcenta na prvom, odnosno drugom slogu), itd.

Iako u nevelikom broju, slučajevi u kojima se mesto akcenta hiperkorektno prenosi na prvi slog pokazatelji su težnje informatora za prenošenjem mesta akcenta ka početku reči. Primeri hiperkorekcije koji se javljaju u tekstovima dati su u tabeli 1.

Iz tabele 1 se vidi da je najviše hiperkorektnih prenošenja akcenta bilo na reči *pročitajte*, i to više kod mlađih nego kod starijih informatora. Iako se ova reč i na dijalekatskom području u Lebanu izgovara sa istim mestom akcenta kao u standardnom jeziku, ispitanici su pokazali težnju ka prenošenju akcenta, verovatno po analogiji sa onim rečima gde razlika između dijalekta i standarda postoji. Treba, međutim, skrenuti pažnju i na to da do ovakvih hiperkorekcija, kada je ova reč u pitanju, neretko dolazi i u samom (sup)standardu. I primeri *mladića*, *takođe*, *zatrese*, *priveden*, u standardnom jeziku i prizrensko-timočkom dijalektu imaju isto mesto akcenta, pa je kod njih akcenat prenet za jedan slog ka početku reči, takođe

po analogiji. Postavlja se pitanje, međutim, da li je posledica prenošenja akcenta u primeru *zatrese*, koji je u tekstu upotrebljen kao prezent, to što su ga informatori protumačili kao oblik aorista ili težnja da se promeni kôd (Kad nagazi, ko da tenk prolazi, ceo se komšiluk *zatrese*).

Tabela 1. Primeri kod kojih je došlo do hiperkorektnog prenošenja akcenta na prvi slog

Reč	Grupa		Ukupno
	mlađi	stariji	
pročitajte	4 od 7	2 od 7	6 od 14
šutirao	0 od 7	1 od 7	1 od 14
priveden	1 od 7	1 od 7	2 od 14
posmatrala	2 od 7	0 od 7	2 od 14
mladića	3 od 14	0 od 14	3 od 28
takođe	1 od 14	1 od 14	2 od 28
komšiluk	1 od 7	0 od 7	1 od 14
zatrese	0 od 7	3 od 7	3 od 14

U daljoj analizi, izdvojene su sve reči kod kojih nije došlo do prenošenja mesta akcenta (tabela 2).

Tabela 2. Primeri kod kojih nije došlo do prenošenja akcenta

Reč	Pozicija: medijalna/ finalna (M/F)	Tip sloga: otvoreni/ zatvoreni (O/Z)	Broj primera		
			ukupno	mlađi	stariji
imali	M	O	1/14	0/7	1/7
aktuelizovana	M	O	14/14	7/7	7/7
izgleda	M	O	1/28	0/14	1/14
obavesti	M	O	17/28	7/14	10/14
uplašen	M	O	6/28	0/14	6/14
debelog	M	O	2/28	1/14	1/14
govori	M	O	1/14	0/7	1/7
uveri	M	O	5/14	1/7	4/7
uzrujan	M	O	1/14	0/7	1/7
ravnodušno	M	O	1/14	0/7	1/7
dogada	M	O	1/14	0/7	1/7
ministar	M	O	3/28	0/14	3/14
ministra	M	O	4/14	1/7	3/7
uradi	M	O	7/28	2/14	5/14

suspenodovani	M	Z	6/14	1/7	5/7
iznerviran	M	O	14/28	6/14	8/14
ispričam	M	O	2/14	1/7	1/7
kabinet	F	Z	2/14	0/7	2/7
dogodi	M	O	4/14	2/7	2/7
ispalo	M	O	1/14	1/7	0/7
petarde/u/i	M	Z	56/111	23/56	33/55
prodavao	M	O	1/28	0/14	1/14
podvali	M	O	4/14	1/7	3/7
zamišljeno	M	O	3/14	1/7	2/7
preplašene	M	O	2/14	0/7	2/7
odalamio	M	O	1/14	1/7	0/7
uhvatim	M	O	3/14	1/7	2/7
nagazi	M	O	2/14	0/7	2/7
prolazi	M	O	3/14	1/7	2/7
deteta	M	O	2/14	0/7	2/7
ljuljaške	M	O	1/14	0/7	1/7
izlazi	M	O	2/14	0/7	2/7
progovori	M	O	12/28	2/14	10/14
uživam	M	O	4/14	3/7	1/7

Zabeležena je samo jedna reč (*kabinet*), i to pri izgovoru dva starija informatora, kod koje nije došlo do prenošenja akcenta koji se nalazi na ultimi. Međutim, valja napomenuti da u tekstovima nije bilo mnogo primera kod kojih bi se ovako nešto očekivalo. U tekstovima su uglavnom korišćene dvosložne reči kod kojih je na dijalekatskom području u Lebanu akcenat na ultimi (npr., *tako*, *kako*, *ovaj*, *njegov* itd.). Kao što je napred pomenuto, reč *petarda* je najviše puta izgovorena sa neprenesenim akcentom. To što su se prilikom izgovora ove reči, u većini slučajeva, ispitanici kolebali kako da je izgovore, može nas dovesti do zaključka da su oni težili da se prilagode standardu, ali verovatno nisu bili sigurni kako je ta reč akcentovana u standardnom jeziku. Druga mogućnost je da, pošto je reč o tekstu privatne komunikacije, a reč se pojavljuje 8 puta, u pojedinim trenucima zaborave na proces snimanja teksta, i tada izgovore sa neprenesenim mestom akcenta, a zatim promene kôd i izgovore sa standardnim mestom akcenta. Ipak, ima slučajeva u kojima su informatori pročitali svih 8 puta reč na isti način (kod mlađih sa standardnim mestom akcenta, a kod starijih dva puta sa neprenesenim akcentom i jednom sa standardnim mestom akcenta). Mali broj primera radnih glagolskih prideva kod kojih nije došlo do prenošenja akcenta (*imali* u javnom, *ispalo* i *odalamio* u privatnom tekstu), s obzirom na to da su oblici radnog glagolskog prideva najfrekventniji u oba teksta, ukazuje na to da se u većini slučajeva, u ova-

kvom obliku, akcenat preneo ka početku reči. Međutim, teško je pretpostaviti zašto je došlo do ova tri izuzetka. Primer *odalamio* (E, Nikolo, Nikolo, sad bi' te *odalamio*, gotov si, samo kad te uhvatim!) upotrebljen je u izrazito neformalnom kontekstu, i to bi možda bio jedan od razloga zašto je ova reč pročitana sa neprenesenim mestom akcenta. Kod većine primera (tabela 2) veću tendenciju ka prenošenju akcenta pokazala je mlađa grupa ispitanika, odnosno veći je broj primera neprenošenja akcenta kod starije grupe informatora. Ovo samo dodatno potvrđuje dobijene rezultate, kojima je pokazano da postoji (marginalno) značajna statistička razlika između starije i mlađe grupe ispitanika, po kojoj mlađi ispitanici pokazuju veću tendenciju ka prenošenju akcenta.

A. Belić (1999), govoreći o oblicima radnih glagolskih prideva, navodi da je akcenat na zadnjem slogu, s tim što se taj slog, u muškom rodu, završava sa *-l* (*poginul, stanul* itd.), i navodi da je došlo do generalizacije ove pojave i kod onih primera koji sadrže stari (silazni) akcenat. Međutim, u govoru Lešana, pod uticajem standardnog jezika, *-o* je zamenilo *-l* i time je povećan broj slogova u radnom glagolskom pridevu, pa je opravdano govoriti da se akcenat kod ovih oblika na dijalekatskom području nalazi na penultimi. U radnim glagolskim pridevima, koji su najfrekventniji u oba teksta, akcenat je na penultimi. Primećeno je da, uglavnom, dolazi do prenošenja akcenta za jedan slog ka početku reči. Pri tome, mogu se izdvojiti tri osnovne grupe:

- trosložne reči (*stavio, želeo, šalio* itd.) – kod kojih je standardno mesto akcenta na prvom slogu, a dijalekatsko na drugom – u najvećem broju slučajeva došlo je do prenošenja akcenta, a samim tim i poklapanja sa standardnim mestom akcenta;
- reči sa više od tri sloga kod kojih se standardno mesto nalazi neposredno na slogu ispred dijalekatskog mesta akcenta (*objašnjavao, uradio, dogodio* itd.) – u najvećem broju slučajeva došlo je do prenošenja akcenta, odnosno poklapanja sa standardnim mestom akcenta;
- reči sa više od tri sloga kod kojih je standardno mesto akcenta udaljeno od dijalekatskog više od jednog sloga (*uplašio, pokajao* itd.) – kod njih uglavnom nije dolazilo do poklapanja dijalekatskog i standardnog mesta akcenta, s obzirom na to da je akcenat obično prenošen neposredno na slog ispred, ali uz mnogo više izuzetaka nego u prva dva opisana slučaja – odnosno u većini slučajeva akcenat je prenesen za samo jedan slog ka početku reči, ali je bilo i slučajeva u kojima je akcenat prenesen i dalje ka početku reči, poklapajući se sa standardnim mestom akcenta.

Treća grupa primera pokazuje da informatori, ili barem većina njih, nemaju jasno utvrđeni sistem standardnog srpskog jezika koji bi koristili u situaciji u kojoj bi želeli da se prilagode standardnom kodu, već prilagođavanje standardu (promena koda) funkcioniše po principu analogije: uglavnom se akcenat pomera za jedan slog ka početku reči.

Zaključak

U ovom radu ispitivano je prenošenje akcenta u govoru Lebana (prirensko-južnomoravski dijalekat) pod uticajem pripadnosti teksta privatnoj odnosno javnoj komunikaciji i generacijskih razlika.

Pripadnost teksta javnoj odnosno privatnoj komunikaciji ne utiče značajno na razlike u mestu akcenta prilikom čitanja tekstova, dok takva razlika postoji kada su u pitanju različite starosne grupe, u tom smislu što mlađa grupa pokazuje veće tendencije ka prenošenju akcenta ka početku reči. Interakcija ovih dvaju faktora nije značajna. Takođe, pokazalo se da većina informatora ne poseduje utvrđeni sistem standardnog srpskog jezika, već se prilagođavanje standardnom jeziku vrši po principu analogije: uglavnom se akcentat pomera za jedan slog ka početku reči.

Nedostaci ovog istraživanja su mali uzorak ispitanika i to što je razlika između privatne i javne komunikacije ispitivana na osnovu samo po jednog teksta iz obe sfere. Zato se dobijeni rezultati ne mogu generalizovati dok se ne sprovede istraživanje na većem broju ispitanika i drugačijim tekstovima. Treba osmisliti i način da se razlike ispitivane u ovom radu istraže u spontanom govoru (imajući u vidu da informatori čitanje tekstova tokom snimanja smatraju formalnom situacijom). Takođe, valjalo bi u neko sledeće istraživanje uključiti starosnu grupu koja je odrastala u potpuno drugačijim okolnostima u odnosu na ispitivane dve – npr. starosnu generaciju preko 70 godina.

A. Peco (1991) navodi da je književni jezik u nekim slučajevima prodro na područje ovog dijalekta, i, iako nema četvoroakcenatskog sistema, mogu se očekivati dva duga akcenta. U skladu s tim, još jedna od sugestija za buduća istraživanja je ispitivanje prirode akcentata na ovom dijalekatskom području.

Literatura

- Belić A. 1999. *Dijalekti istočne i južne Srbije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bugarski R. 2008. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Ivić P. 2001. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Peco A. 1991. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Radovanović M. 2003. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Stanojčić Ž., Popović Lj. 2008. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Škiljan D. 1998. *Javni jezik*. Beograd: Biblioteka XX vek i Čigoja štampa.

Žugić R. 2005. Rečnik govora jablaničkog kraja [Uvod]. U *Srpski dijalektološki zbornik*, LII (ur. A. Mladenović). Beograd: SANU, Institut za srpski jezik SANU, str. XII.

Stefan Milosavljević

The Transfer of the Prizren-Timok Dialect Accent on the Territory of Lebane in a Reading Text Depending on the Texts of Different Spheres of Communication and Generation Differences

The old place of the accent, even after the metatonical accent transfer in the 15th century, has been preserved in the dialects in the south and the east of Serbia, therefore in the Prizren-Timok dialect zone which includes the spoken language of Lebane, as well. However, recently, under the influence of the standard language, the transfer of the accent at the beginning of a word has become more prominent. This study refers to the examination of the transfer of the accent in a reading text depending on two factors: the generation differences of the respondents and the texts of public or private communication. As far as material is concerned, two texts containing 51 identical words have been used. The respondents read the texts several times within a few days, and they were told that the goal of the study is memorizing the information, so that their attention would not have been focused to the accent. During the analysis, the words were divided into two basic groups: the group with the dialect accent place and the group with the transfer accent place. Final results, based on the chosen texts and the sample of 7 respondents of two different ages, have shown that a text of public or private communication does not make any influence to the different reading of the same words. The results are very likely the consequence of the text reading process itself, the awareness of monitoring and the private communication based on the text structure. In addition, it has been shown that there is a slightly significant statistic difference regarding the age, i.e. that the younger group of the respondents are more adaptable to the standard language norm. This could be explained by the fact that the younger respondents are the carriers of language changes, unlike the older ones, who, as a rule, keep more archaic traits of speech. The younger respondents are exposed to school influence, and they are believed to be more exposed to the standard language influence than the old ones.

Prilog

Tekst privatne komunikacije (u tekstu su ustaknute reči koje se, u istom obliku, nalaze i u tekstu javne komunikacije)

Da vam ispričam *jednu* priču koja *opisuje* događaj koji se *dogodio* pre nekoliko dana. Dotad nisam verovao da tako nešto može da mi se dogodi. *Mislio* sam da najbolji drug nikad neće to da mi *uradi*, al' da samo vidite kako sam se *prevario*. Pogrešio sam što sam mu verovao, ali kad sad bolje razmislím, znam da se samo *šalio* i da nije stvarno *želeo* da sve ispadne tako ko što je ispalo.

Jednog dana pre Nove godine, *Nikola* me je *pozvao* da odemo da kupimo petarde koje je *prodavao* jedan *čovek* ispred naše zgrade. Pristao sam, iako je *padala* kiša, i *pošao* sa njim. Kupili smo petarde i *krenuli* kući. Nikola je išao iza mene, jer je imao smišljen plan kako da mi podvali. Na uglu se nalazila kuća sa ogromnom terasom, a starica je *stajala* kraj prozora i zamišljeno *posmatrala* promrzle prolaznike. Nisam ni *primetio* kad je moj drug Nikola *bacio* petardu na tu terasu. Čuo se vrisak preplašene starice, a staklo sa prozora se raznelo u komadiće. Iz kuće je istrčao neki *čovek* i pošao za nama. *Okrenuo* sam se i *video* da Nikole nema, već je bio pobego, pa je taj *čovek* mene okrivio za bacanje petarde. Uh, kako sam samo bio *iznerviran* i *uplašen*! Pomisli': „E, Nikolo, Nikolo, sad bi' te odalamio, gotov si, samo kad te uhvatim!” *čovek* je počeo je da viče na mene, a kako je *poznavao* mog oca, *odlučio* je da ga *obavesti* i preneo mu je šta se *desilo*. Da samo znate kako strašno *izgleda* taj *čovek*! Kad nagazi – ko da tenk prolazi, ceo se komšiluk zatrese. A bio je veliki ko da je dva deteta skinuo s ljuljaške i progutao. Kad sam ga video, svi *unutrašnji* organi su mi se *premestili*. Kad sam otišao kući, otac mi je *zabranio* da bacam petarde u toku novogodišnje noći. *Objašnjavao* sam da ja nisam ništa loše uradio, al' ko da sam zidovima *pričao*. Pa i zid bi me bolje saslušao i više verovao.

I *tako*... Prvo sam se bio mnogo *naljutio* na mog druga i *bolelo* me je što mi je to *priredio*, jer nisam *zaslužio* *ovakvo* njegovo ponašanje. Posle mi je on ispričao *kako* se mnogo *uplašio* jer je video nekog *debelog* *čoveka* kako izlazi iz kuće. Pričao mi posle toga – tolko se uplašio da nije mogao ni reč da *progovori*. Zato je tako odjurio a da ja nisam ni primetio. Posle se *pokajao* što me *stavio* u nepritliku. čak je i *priznao* da je on bacio petardu! *Razumeo* sam njegov postupak i oprostio mu. Ali džaba – otac mi ipak nije *dozvolio* da bacam petarde. Baksuz! Bilo je to pravo *mučenje* za mene.

Kasnije se ipak *predomislio*, i ja sam mogao da uživam u bacanju petardi.

Tekst javne komunikacije (u tekstu su podvučene reči koje se, u istom obliku, nalaze i u tekstu privatne komunikacije)

Policajac pretukao mladića

Juče ste imali priliku da u našim novinama pročitate *jednu* priču koja *opisuje* događaj koji se *dogodio* pre nekoliko godina – tačnije, 2007. godine. Problematični snimak je već „kružio” Ju-Tjubom i ranije, a priča je skoro ponovo aktuelizovana. Naime, na snimku se jasno vidi kako policajci tuku čoveka romske nacionalnosti. Policajac koji je vršio torturu verovatno je *mislio* da se ovaj snimak neće pojaviti na internetu, ili je bar to *želeo*, ali se, očigledno, *prevario*. *Izgleda* da je neko od njemu bliskih ljudi *odlučio* da na ovaj način *obavesti* javnost o ovom strašnom događaju.

U vezi s tim, Nikola Stojković, žrtva policijske torture, *pričao* je za naš list *kako* su ga tukli bez prestanka. Veoma se *uplašio*, kao i njegov otac, koji se nalazio u susednoj sobi, i koji je, takođe, bio veoma *uplašen*. Toliko je bio pod stresom da reč nije mogao da *progovori*. Naš sagovornik je istakao da ga je sve toliko *bolelo* da je imao osećaj da su mu se svi *unutrašnji* organi *premestili*. *Objašnjavao* je da nije kriv, ali kao da je *pričao* u prazno. Kada se *okrenuo*, *video* je *debelog* čoveka, koji je, smejući se, sve to snimao. Taj *čovek* ga je *bacio* na pod i nemilosrdno šutirao. *Zabranio* mu je da o ovome govori, i nije mu *dozvolio* da ode u bolnicu, pa su on i njegov otac *krenuli* kući krvavi, iako je *padala* kiša, a on je *pošao* za njima da se u to lično uveri. Vidno uzrujan, Stojković nam je rekao da je kasnije *primetio* da se u prostoriji nalazila i jedna dama, koja je *stajala* kraj prozora i ravnodušno *posmatrala* sve što se događa. Pošto je dotad nije video, verovatno je *kasnije* ušla u prostoriju. Stojković je još istakao da je njegov jedini greh bio to što je *prodavao* robu bez radne dozvole, zbog čega je i priveden, ali da, svakako, zbog toga nije *zaslužio* *ovakvo mučenje* i da nije *razumeo* zbog čega ga tuku.

Povodom ovog nemilog događaja oglasio se i ministar unutrašnjih poslova, koji je javno *priznao* grešku policije i naložio suspenziju policajaca koji su u tome učestvovali. Ministar se izvinio i *pozvao* u svoj kabinet nesrećnog mladića i njegovog oca. Javnost se ipak još uvek pita kako je jedan policajac, koji treba da štiti građane od nasilnika, mogao *tako nešto da uradi*.

U međuvremenu, oglasio se i suspendovani policajac. On je izjavio da se *pokajao* što je sebi i svojoj porodici to *priređio* i svoj poziv *stavio* na stub srama. Takođe, on je istakao da nije lično *poznavao* mladića niti imao bilo šta protiv njega, već da se samo *šalio* i zabavljao i da je tek kasnije shvatio šta je zapravo uradio. Kako je istakao, bio je veoma *iznerviran*, i kasnije se čak *predomislio*, ali već je bilo kasno. Međutim, svestan je da ovim postupkom nije *naljutio* samo ministra policije nego sve ljude sa zdravom inteligencijom, koji se *zgražavaju* pred ovim što se *desilo* u policijskoj stanici.

